

Fecr Yayınları: 770

**VAKIFLARIN
İKTİSADİ HAYATIN
GELİŞMESİNE ETKİSİ**

Ayşegül AYDEMİR

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Aralık 2023

ISBN: 978-625-6602-18-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

VAKIFLARIN İKTİSADİ HAYATIN GELİŞMESİNE ETKİSİ

Ayşegül AYDEMİR

Ankara 2023

Ayşegül AYDEMİR (Lobna JABER)

1988 yılında Gazze’de doğdu. İlk eğitimini Libya’da bitirdi. Orta ve liseyi Gazze’de okudu. 2005 yılında liseden mezun oldu. UNRWA’ya bağlı bir kolejde Bilgisayar Teknolojisi okudu, 2007 yılında mezun oldu. İslam Üniversitesinde ilahiyat bölümünden 2011 yılında lisans aldı. Gazze’deki AL-Azhar Üniversitesinden eğitim diplomasını 2012 yılında aldı. Yüksek lisansını İslam Üniversitesi İslam Hukuku Bölümünde “Nakit Likidite Yönetilmesinde İslam Bankalarının Rolü” isimli teziyle 2015 yılında tamamladı. Aynı dönemde başladığı işletme lisansını Türkiye’de doktora başladığı için bırakmak zorunda kaldı. 2010-2015 yılları arasında Gazze’de Filistin Sağlık Bakanlığında bilgisayar ve idare bölümünde çalıştı. 2022 yılında Bursa Uludağ Üniversitesinde “Vakıfların İslam İktisadının Gelişmesindeki Etkisi” isimli teziyle doktorasını tamamlamıştır. Halen aynı üniversitede proje araştırmacısı olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	11
KISALTMALAR.....	15
GİRİŞ.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKFIN TANIMI VE KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER

I. VAKFIN DOĞUŞU ve TARİHSEL GELİŞİMİ.....	21
A. Kadim Medeniyetlerde Vakıf	21
B. Eski Türk Tarihinde Vakıf	23
C. İslami Dönemde Vakıf.....	24
II. VAKFIN RÜKÜNLERİ.....	26
III. VAKIF TÜRLERİ	27
A. Mevkûfun Aleyhe Göre Vakıf Türleri.....	27
1. Hayır Vakıfları	27
2. Aile Vakıfları (Zürrî)	27
B. Vakıf Yapanların Sayısına Göre Vakıf Türleri	28
1. Bireysel Vakıflar.....	28
2. Grup Vakıfları	28
C. Vakfedilen Varlığa Göre Vakıf Türleri	28
1. Gayrimenkul Vakıflar.....	28
2. Menkul Vakıflar	29
3. Hizmet ve Menfaat Vakıfları.....	29
4. Hakların Vakfı.....	30
D. Süreye Göre Vakıf Türleri	31
1. Ebedi Vakıflar	31
2. Geçici Vakıflar	31
E. İktisadi Muhtevasına Göre Vakıf Türleri	31
1. Doğrudan Vakıflar	31
2. Yatırım Vakıfları	32

F. İdarelerine Göre Vakıflar.....	32
1. Evkaf-ı Kadime.....	32
2. Mazbut Vakıflar	32
3. Gayr-i Mazbut Vakıflar	32
IV. VAKFA BENZER BATILI SİSTEMLER.....	33
A. Trust	33
1. Özel Trust	34
2. Charity Trust (Hayır Vakfı).....	34
B. “Foundation and Endowment” Gibi Diğer Hayır Kurumları	35
1. Endowment Terimi	35
2. Foundation Terimi	35
V. VAKIFLARIN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR.....	38
A. Sömürgecilik ve İşgal Sorunu.....	39
B. İdari Sorunlar	40
1. Devletin Vakıfları Yönetmesiyle Alâkalı Sorunlar.....	40
2. Yönetişim ve Yanlış Yönetim Gibi İdari Sorunlar	43
a. Vakıf Sisteminin Yönetimi	43
b. Vakıf Kurumlarının Yönetimi	46
3. Vakıf Sisteminin Pratik Zorlukları (Bir Model Olarak Vakıf Fonları)	47
C. Vakıfların Küresel Sorunları.....	48
1. Vakıfların Yaşadığı Sorunları Gösteren Uygulamalı bir Araştırma	50
a. Vakıf Yapanlardan Kaynaklanan Sorunlar	50
b. Aile Vakıflarında Mütevellilerden (Nâzır) Kaynaklanan Sorunlar	51
c. Lehtarlardan Kaynaklanan Sorunlar	51
d. Alimlerin Fetvalarından Kaynaklanan Sorunlar	52
e. Yasal ve İdari Ortamdaki Sorunlar	53
IV. VAKIFLARA AİT PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK EĞİLİMLER	55

İKİNCİ BÖLÜM

VAKIFLARIN İKTİSADİ HAYATIN GELİŞMESİNE ETKİSİ

I. İKTİSADİ HAYAT.....	59
A. İslam İktisadının Genel İlkeleri.....	61
1. Çifte Mülkiyet İlkesi.....	61
2. İktisadi Özgürlük İlkesi.....	62

3. Sosyal Adalet İlkesi	63
B. İslam İktisadının Özellikleri	64
1. İstihlâf.....	64
2. Tekamül ve Kapsayıcılık	65
3. Ahlâki Değerlere Bağlılık	66
4. Rabbânîlik.....	68
5. Çifte Kontrol	69
6. Denge.....	70
7. Sabit Olan ile İlerlemenin Bir Arada Olması.....	71
8. Madde ile Mana Arasında Denge	71
9. Özel ve Kamu Maslahatları Arasında Denge	72
10. Evrensellik	73
11. Adalet	73
C. İlk Dönem İslam Alimlerinde İktisadi Düşünce.....	76
1. Halife Ömer b. el-Hattâb.....	76
a. Devletin İktisadi Alandaki Görevinin Belirlenmesi.....	76
b. Servetin Yatay Dağılımı ve Belirli bir Zümrenin Elinde Toplanmasının Engellenmesi	76
c. Toplumun İktisadi Çıkarlarının Bireyin Çıkarlarına Üstün Tutulması.....	77
d. İktisadi Kaynakların Atıl Bırakılmaması.....	77
e. Fiyatların İstikrarı ve Tekelleşmenin Önlenmesi	78
2. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî	79
a. Tüketim	79
b. Üretim	81
3. Ragib el-İsfahânî	82
a. İhtiyaçlarla İlgili Olanlar	82
b. Tüketimle İlgili Olanlar	82
c. Üretimle İlgili Olanlar.....	83
d. Ekonomik Entegrasyon ve İktisadi Sektörlerin Ön ve Arka Bağlantılarıyla İlgili Olanlar	84
e. Ekonomik Teşviklerle İlgili Olanlar	84
f. Para İle İlgili Olanlar	84
4. İmam Gazzâlî	85
a. Göreceli Kıtlık Fikrinin Tanımı	85
b. Para	86
c. Tüketim.....	87
d. Kârın maksimize edilmesi.....	87

II. VAKIFLARIN İKTİSADİ FONKSİYONLARI	89
A. Vakıfların İdâresi	89
B. Vakıfların Doğrudan Yatırımı.....	92
1. Vakıf Yatırımının Anlamı.....	93
2. Vakıf Yatırımının Hükümü.....	94
3. Vakıf Yatırımının Genel Şartları	97
4. İslami Vakıflara Ait Yatırım Güvenliği Şekilleri ve Kriterleri	99
a. Vakfın İktisadi Unsurları.....	99
b. İslam İktisadında Vakıf Yatırım Şekilleri	101
5. Vakıf Yatırımına Ait Güvenlik Standartları.....	104
a. İktisadi Planlamanın Yöntemi.....	104
C. Vakıfların İstibdâli	108
1. Vakıfların İstibdâline Dair Şer'î Hüküm.....	110
a. Vakıf Yapanın İstabdâl Konusunda Bir Duruş Sergilemesi	110
b. Vakıf Yapanın İstibdâl Konusunda Sükût Etmesi.....	116
2. Vakıfların İstibdâl Hükümlerini Gösterir Şema.....	138
D. Vakıf Yatırımlarına Dair Bazı Uygulamalar	139
1. Kiralama Şeklini Değiştirme	139
a. İcâreteyn.....	142
b. Mukâtaa/Hikr.....	143
c. İcâre-i Vâhide-i Kadîme	144
d. Mersad.....	144
e. Gedik	145
E. Vakıf Yatırım Destekleri.....	146
1. Vakıfların Finansman Sağlayarak Yatırımları Desteklemedeki Rolü	146
2. Toplum Projelerine Likidite Sağlamak İçin Para Vakfı Uygulamaları	150
a. Doğrudan Para Vakfı	150
b. Karz-ı Hasen	151
c. Vakıf Fonları	153
F. Vakıf Fonlarının Kalkınma Boyutu.....	154
1. Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınmanın Sağlanmasına Etkisi.....	154
2. Sermaye Birikiminin Artması.....	155
3. Vakıf Sükûkuyla Finansman.....	156

4. Posta ve Banka Hesapları.....	158
5. Elektronik Para Vakfı.....	158
G. Vakıfların Müşâreke Yoluyla Yatırımları Desteklemesi.....	161
1. Özel Anlaşmalı Mudârebe.....	162
2. Eksilen Müşâreke Yoluyla Finansman.....	163
3. Müsâkât ve Müzâraa Akdiyle Müşâreke.....	165
a. Müsâkât'ın Lügat Anlamı.....	166
b. Müsâkâtın İslam Fıkına Göre Tarifi.....	166
c. Genel Olarak Müsâkâtın Hükmü.....	168
d. Vakıf Arazilerinin Müsâkât Yoluyla Yatırıma Dönüştürülmesi ve Finanse Edilmesiyle İlgili Alimlerin Tutumu	170
e. Vakıf Arazi Yatırımlarının Müsâkât Akdiyle Finanse Edilmesi.....	170
H. Vakıf Ortaklığının İktisadi Açıdan Topluma Etkisi.....	173
1. Finanse Edilen Projelere Maddi ve Manevi Destek Sağlanması.....	173
2. Finansmanın, Amacı Doğrultusunda Harcandığından Emin Olunması	174
3. İflas ve Zarar Etme Durumunda Destek ve Yardım Sağlanması.....	174
4. Müşâreke Risklerinin Üstlenilmesi.....	174
I. Vakıf Hisseleri ile Finansman.....	175
J. Vakıfların Ekonomik Canlılığa Etkisi.....	176
1. Sosyal Güvenlik	177
2. Sosyal Sorumluluğun Kazanılması	179
3. Tüketim, Tasarruf ve Yatırıma Etkisi	180
4. Sosyal Çatışmayı Engellemesi	181
5. Sosyal Bütünleşme ve Entegrasyonu Sağlaması	181
K. Vakıf İşletmelerinin Kuruluşu	183
1. İşletmelerin Selem Akdiyle Kurulması	187
2. Vakıfların Selem Akdiyle Çalışma Şekilleri.....	189
a. İslami Bankalarla Selem Akdi	189
b. İmalat Sanayiinde Selem Akdi.....	189
c. Zirai Ürünlerde Selem Akdi	190
3. İşletmelerin İstisnâ' Akdiyle Kurulması	190
4. Vakıfların İstisnâ' Akdiyle Çalışma Şekilleri	192
a. İslami Bankalarla Ortaklaşa Yapılan İstisnâ'	192
b. Zâtî İstisnâ'	194

c. İstisnâ' Tahvilleri	195
5. İşletmelerin Murâbaha Akdiyle Kurulması	195
6. Vakıfların Murâbaha Akdiyle Çalışma Şekilleri	197
a. İslami Bankalarla Murâbaha Akdi	197
b. Vekâleten Murâbaha.....	198
L. Vakıfların İstihdam Desteği	199
1. Vakıfların İstihdama Katkıda Bulunma Yolları	200
a. Yeni İş Alanlarının Açılması	200
b. Mevcut İstihdam Alanlarının Genişletilmesi.....	200
2. İş Güvencesinin Sağlanmasında Vakıfların Rolü.....	201
a. Ücret Politikası ve Asgari Ücret.....	201
b. Ücretlerle İlgili İktisadi Şartların Dikkate Alınması.....	203
c. İş ve İşçilerin İdari Takibi	204
d. Çalışanların Psikolojik Durumunu Dikkate Almak ve Eğitim Düzeylerini Yükseltmek.....	205
3. Osmanlı Döneminde Bazı Vakıf Kurumlarına Ait Meslek, Sayı ve Ücret Örnekleri	206
a. Fatih Sultan Mehmet II Vakıfları Vakfiyesi.....	207
b. Süleymaniye Vakfiyesi.....	208
M. Vakıfların Eğitime Desteği	212
1. Vakıf Medreseleri.....	213
a. el-Medresetü'z-Zâhiriyye	213
b. Mısır Sâlihiye Medresesi	214
c. Bağdat Mes'ûdiye Medresesi	214
d. Halep Sâlihiye Medresesi.....	214
e. el-Medresetü'l-Gıyâsiyye.....	214
f. el-Medârisü'l-Erba'a.....	214
2. Vakıf Bîmâristanlar ve Tıp Medreseleri	215
a. Dımaşk (Şam) en-Nûrî Bîmâristanı	215
b. Dehvâriye Tıp Medresesi	216
3. Vakıf Üniversiteleri.....	216
4. Vakıf Eğitim Yatırımlarına Dair Çağdaş Şekiller.....	220
5. Bilimsel Alandaki Vakıfların İktisadi Kalkınmaya Katkısı....	221
SONUÇ	225
KAYNAKÇA.....	231

ÖN SÖZ

Vakıflar, İslam şeriatını farklı kılan en önemli özelliklerden biri kabul edilmektedir. Bu farklılık, vakıfların sahip olduğu birçok özellikten kaynaklanmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi ebediyettir, yani vakfın, asıl amacının Allah Teâlâ'ya yaklaşmak ve Rıza'sını kazanmak olan sürekli bir hayır işi olmasıdır. Diğer amaçlarına baktığımızda bunların sayıca çok olduğunu görürüz. Vakıflar, toplumun en önemli dayanaklarından biridir ve onun ekonomik, sosyal, politik ve diğer alanlarda kalkınması için bir sebeptir. Bunun en iyi kanıtı, Osmanlı Devleti'nin kendi döneminde diğer ülke ve devletlere nazaran gösterdiği ilerleme ve gelişmedir. Bu konuda en büyük katkıyı vakıflar yapmıştır. Çünkü o dönemde vakıflar çeşitli alanlarda etkili bir şekilde çalışıyordu. Osmanlı toplumunda yaşayan bir insan, doğumundan ölümüne kadar vakıflara ait hizmetlerden yararlanabiliyordu. Ancak daha sonraları, İslam ülkelerinin dağılmasından ve dış güçlerin devlet yönetimine müdahalesinden sonra vakıflara ait faaliyetler bazı bölgelerde durmuş, bazılarında ise oldukça zayıflamıştır. Tarihi dikkatlice okuyan ve araştıran insanlar bu zayıflamayı ve gerilemeyi açık bir şekilde göreceklere. Günümüzde dünyanın içinden geçtiği çeşitli krizler ve sorunlar göz önüne alındığında, bunlara çözümler bulmak adına vakıfların oynamış olduğu rol yeniden ele alınmış ve kapsamlı bir ilerleme elde etmek için toplumdaki birçok rolünü yeniden canlandırma-ya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Vakıfların amacı, bazılarının

zannettiği gibi, örneğin sadece cami inşa etmek değildir. Aksine vakıfların iktisadi ve yatırıma yönelik çeşitli faaliyetleri vardır ve bu sayede vakıflar, toplumun sosyal, politik veya eğitim hayatında etkili olurlar.

Bu araştırmada, vakıfların toplumda etkili olduğu iktisadi rollerine, genel olarak ekonomiyi nasıl etkilediğine ve iktisadi açıdan hangi alanlarda rol oynayabileceğine, gerek bağımsız bir şekilde gerekse devlet desteğiyle topluma nasıl yardımcı olacağına değinilecektir. Dolayısıyla çalışmamız, vakıfların iktisadi açıdan etkili olan muhtelif rolleri hakkında konuşmayı amaçlamaktadır.

Klasik kaynaklarda, konu ile alakalı özel bir bölüm veya başlık olmadığı gibi ilk dönem âlimler tarafından yazılan müstakil bir eser de tespit edilememiştir. Vakıflar konusu genel olarak ele alınmış, buna ilave olarak yatırıma dair bazı şekiller güncellenmiştir. Ayrıca bazı işlemlerde teknoloji kullanımına da yer verilmiştir. Ne var ki, bütün bunların hepsi bu kaynaklarda zikredilmemektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu döneminde, araştırma konusunu destekleyen çeşitli vakıf faaliyetlerine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Tamamen iktisadi bir bakış açısıyla vakıfların toplumdaki çeşitli rollerinden bahseden bazı çağdaş çalışmalar mevcuttur. Dolayısıyla bu çalışma, vakıfların ekonomik açıdan etkili rollerine daha fazla odaklanması ve bu konuları hukuki açıdan incelemesi bakımından önceki çalışmalardan farklıdır. Ayrıca çalışma, bazı iktisadi rollerin toplumsal, eğitimsel veya diğer açılardan nasıl çok yönlü etkileri olduğuna da değinmiştir.

Bu kitap giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi ve amacı hakkında bilgiler verilmiş.

Birinci bölümde vakfın tanımı ve tarihi ele alınmıştır. Ayrıca vakfın karşılaştığı sorunlar ve bazı çözümleri genel olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde iktisadi hayatın mahiyeti, İslami iktisadın en önemli ilkeleri ve özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra iktisat alanında öne çıkan bazı İslam düşünürlerine değinilmiştir. Bu bölümde üzerinde durulan en önemli konu, vakıfların iktisadi hayata etkisi olmuştur. Yatırımlar yapmak, toplumdaki yatırımları desteklemek, vakıfların sahip oldukları nakit sermaye veya sabit varlıkları kullanarak belirli projeler yapmak yoluyla vakıfların bütün faaliyetlerinin, iktisadi veya ictimai hareketin kalkınması ya da toplumdaki bireylerin eğitim alanında ilerleme kaydetmesi hedefine yönelik olarak nasıl etkili olabileceği üzerinde durulmuştur.

Bu kitap doktora tezimden ortaya çıkmıştır (bazı değişikliklerle), çıkmasında yardımlarını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali Kaya'ya, yönlendirmeleriyle ve rehberlikleriyle çalışmamıza istikamet veren tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Halil İbrahim Acar ve Prof. Dr. M. Asım Yediyıldız hocalarıma ve Prof. Dr. Recep Cici'ye ve Prof. Dr. Vecdi Akyüz'e çok teşekkür ederim. . Ayrıca yetişmemde ve eğitimimde büyük pay sahibi olan, uzak da olsa her daim yanımda hissettiğim sevgili anneme, teşvik edici sözlerini daima hatırımda tuttuğum rahmetli kuşakların öğretmeni babama Abdulatif Jaber, sabır ve tahammül gerektiren bu zor süreçte bana desteklerini eksik etmeyen eşime Dr. Yaser Aydemir'e ve çocuklarıma Aylin'e ve Abdullah'a hususi teşekkürlerimi sunar, çalışmanın bu konuda yapılacak yeni araştırmalara yol gösterici olmasını temenni ederim.

Ayşegül AYDEMİR (Lobna JABER)

BURSA-2022

KISALTMALAR

as	: aleyhisselâm
a. yer.	: aynı yer
a. g. e.	: adı geçen eser / tez
akt.	: aktaran
b.	: ibn /bin
bk.	: bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
c.	: cilt
çev.	: çeviren / tercüme eden
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ed.	: editör
h.	: hicrî
haz.	: hazırlayan
H. no	: hadis numarası
Hz.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırınız
md.	: madde
MÖ.	: Milattan önce
MS.	: Milattan sonra
nşr.	: nâşir / neşreden
ö.	: ölüm
ra	: radyallahuanh/anha

sav	: sallallahü aleyhi ve sellem
sy.	: sayı
s.	: sayfa
ss.	: sayfa sayısı / sayfalar arası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: tahkik
TMK	: Türk Medeni Kanunu
ts.	: tarihsiz
t. y	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri / ve devamı
vs.	: vesaire
yay.	: yayınları, yayınevi, yayıncılık
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
yy.	: yüzyıl